

DORIVOR O'SIMLIKLARNING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI: KIYIK O'TI

Oxunjonov MuhammadSiddiq Mo'ydinjon o'g'li**Oltmishboyeva Iroda Rasulbek qizi***Qo'qon Universiteti Andijon filiali**Ta'lim yo'nalishi: Davolash ishi, 1-kurs**Ilmiy rahbar: Zebo Satibaldiyeva Shuhratullayevna**Tibbiy biologiya va jamoat salomatligi**Email: zebosatibaldiyeva@gmail.com***MAQOLA MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 21.12.2025**Revised: 22.12.2025**Accepted: 23.12.2025***KALIT SO'ZLAR:***dorivor o'simliklar, kiyik o'ti,
xalq tabobati, fitoterapiya,
tibbiyot*

*Mazkur maqolada dorivor o'simliklardan biri bo'lgan kiyik o'tining (*Achillea millefolium*) kelib chiqishi, biologik xususiyatlari, kimyoviy tarkibi hamda xalq va ilmiy tibbiyotdagi o'rni keng yoritilgan. Kiyik o'ti asrlar davomida turli kasalliklarni davolashda qo'llanib kelinayotgan bo'lib, uning yallig'lanishga qarshi, qon to'xtatuvchi, antiseptik va immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan*

Kirish Bugungi kunda tibbiyot sohasida tabiiy dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Kimyoviy dori vositalarining nojo'ya ta'siri sababli insonlar ko'proq dorivor o'simliklarga murojaat qilmoqdalar. Dorivor o'simliklar orasida kiyik o'ti o'zining shifobaxsh xususiyatlari bilan alohida ahamiyatga ega. Ushbu o'simlik qadim zamonlardan buyon xalq tabobatida keng qo'llanib kelinadi.

Asosiy qism

KIYIK O'TI OLIMLAR NIGOHIDA Kiyik o'ti (*Achillea millefolium*) qadimdan nafaqat xalq tabobati vakillari, balki mashhur tabib va olimlar tomonidan ham chuqur o'rganilgan dorivor o'simlik hisoblanadi. Buyuk tabib Abu Ali ibn Sino o'zining mashhur «Al-Qonun

fi-t-tibb» asarida kiyik o'tini qon to'xtatuvchi, yallig'lanishga qarshi va yaralarni tez bitiruvchi vosita sifatida ta'riflagan. U kiyik o'tining qaynatmasi ichki qon ketishlarda va oshqozon kasalliklarida foydali ekanligini alohida ta'kidlagan.

Yevropa olimlari orasida Gippokrat va Galen ham kiyik o'tining shifobaxsh xususiyatlariga e'tibor qaratgan. Gippokrat ushbu o'simlikni yaralarni davolash va infeksiyalarning oldini olishda samarali vosita sifatida tavsiya etgan. Galen esa kiyik o'tining organizmdagi yallig'lanish jarayonlarini kamaytirishdagi ahamiyatini ilmiy asoslab bergan.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda kiyik o'tining farmakologik xususiyatlari keng o'rganilmoqda. Rossiya, Germaniya va Xitoy olimlari tomonidan olib borilgan izlanishlar natijasida kiyik o'tining antibakterial, antioksidant va spazmolitik ta'siri ilmiy jihatdan isbotlangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kiyik o'ti tarkibidagi flavonoidlar va efir moylari organizmda metabolik jarayonlarni faollashtiradi.

O'zbekistonlik olimlar ham kiyik o'ti bo'yicha qator ilmiy ishlar olib borgan. Ular mahalliy sharoitda o'sadigan kiyik o'tining biologik faol moddalarga boyligini aniqlaganlar. Tadqiqotlarga ko'ra, O'zbekiston hududida yetishtiriladigan kiyik o'ti farmatsevtika sanoati uchun istiqbolli xomashyo hisoblanadi.

Kiyik o'ti olimlar nigohida yuqori biologik va farmakologik ahamiyatga ega bo'lgan dorivor o'simlik sifatida baholanadi. Uni chuqur ilmiy o'rganish va amaliy tibbiyotda keng qo'llash zamonaviy fitoterapiyaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

1. Kiyik o'tining umumiy tavsifi Kiyik o'ti ko'p yillik o'simlik bo'lib, asosan tog'li va tekis hududlarda, yo'l bo'ylarida, dalalarda va yaylovlarda o'sadi. O'simlik balandligi 30–80 sm gacha yetadi. Barglari patsimon, gullari esa mayda oq yoki och pushti rangda bo'ladi. Gullash davri iyun–sentabr oylariga to'g'ri keladi.

2. Kiyik o'tining kimyoviy tarkibi Kiyik o'ti tarkibida biologik faol moddalar juda boy hisoblanadi. Jumladan: – efir moylari; – flavonoidlar; – alkaloidlar; – taninlar; – C va K vitaminlari; – organik kislotalar. Ushbu moddalar o'simlikning shifobaxsh xususiyatlarini belgilaydi.

3. Kiyik o'tining tibbiyotdagi ahamiyati Kiyik o'ti zamonaviy va xalq tabobatida keng qo'llaniladi. U quyidagi kasalliklarda samarali hisoblanadi: – oshqozon-ichak kasalliklari; – qon ketish holatlari; – yallig'lanish jarayonlari; – teri kasalliklari; – ayollar kasalliklari.

4. Xalq tabobatida kiyik o'ti Xalq tabobatida kiyik o'ti damlama, qaynatma va malham shaklida ishlatiladi. Ayniqsa, yaralarni davolash, shamollash va ichki qon ketishlarni

to'xtatishda qo'llaniladi. Qadimda jangchilarning yaralarini davolashda ham kiyik o'tidan foydalanilgan.

5. Zamonaviy tibbiyotda qo'llanilishi Bugungi kunda kiyik o'ti asosida turli fitopreparatlar ishlab chiqarilmoqda. Ular asosan oshqozon-ichak faoliyatini yaxshilash, immunitetni mustahkamlash va yallig'lanishga qarshi vosita sifatida qo'llaniladi.

6. Qo'llash usullari va ehtiyot choralari Kiyik o'tini me'yorida qo'llash muhim hisoblanadi. Haddan tashqari iste'mol qilish allergik holatlar yoki bosh aylanishiga olib kelishi mumkin. Homilador ayollarga shifokor maslahatisiz iste'mol qilish tavsiya etilmaydi.

7. Kiyik o'tining farmakologik xususiyatlari Kiyik o'ti farmakologik jihatdan ko'p qirrali ta'sirga ega bo'lgan dorivor o'simlik hisoblanadi. Uning tarkibidagi efir moylari va flavonoidlar organizmda yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatib, og'riqni kamaytirishga yordam beradi. Taninlar esa ichak faoliyatini me'yorlashtirib, ich ketishi va oshqozon shilliq qavatining zararlanishini kamaytiradi. K vitamini qon ivish jarayonini tezlashtirib, qon ketish holatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

8. Kiyik o'tining immun tizimiga ta'siri Ilmiy tadqiqotlar natijasida kiyik o'tining immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlari aniqlangan. Uning tarkibidagi antioksidant moddalar organizmni erkin radikallardan himoya qiladi. Natijada inson organizmining umumiy qarshilik qobiliyati oshib, yuqumli kasalliklarga chalinish xavfi kamayadi.

9. Kiyik o'tining yurak-qon tomir tizimidagi o'rni Kiyik o'ti qon aylanish tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U qon tomir devorlarini mustahkamlab, qon bosimini me'yorlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, yurak faoliyatini rag'batlantirib, umumiy holsizlik va charchoqni kamaytiradi.

10. Ayollar salomatligida kiyik o'ti Ginekologiyada kiyik o'ti keng qo'llaniladi. U hayz siklini tartibga solishda, bachadon yallig'lanishlarida va qon ketish holatlarida samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, og'riqli hayz davrida og'riqni kamaytiruvchi tabiiy vosita sifatida ishlatiladi. Ayollar salomatligida kiyik o'ti Kiyik o'ti ayollar salomatligini mustahkamlashda muhim dorivor o'simliklardan biri hisoblanadi. U qadimdan ginekologik kasalliklarni davolashda xalq tabobati va ilmiy tibbiyotda keng qo'llanib kelinmoqda. O'simlik tarkibidagi flavonoidlar, efir moylari va vitaminlar ayollar organizmiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kiyik o'ti, avvalo, hayz siklini tartibga solishda samarali vosita sifatida tanilgan. Hayzning kechikishi yoki haddan tashqari ko'p kelishi holatlarida kiyik o'ti damlamasi qon

ketishni kamaytirib, bachadon mushaklarini mustahkamlaydi. Tarkibidagi K vitamini qon ivish jarayonini tezlashtirib, kamqonlikning oldini olishga yordam beradi.

Shuningdek, kiyik o'ti bachadon va tuxumdon yallig'lanishlarida (endometrit, adneksit) yallig'lanishga qarshi tabiiy vosita sifatida qo'llaniladi. U organizmdagi infeksiyon jarayonlarni susaytirib, og'riq va noqulaylikni kamaytiradi. Antiseptik xususiyati tufayli mikroorganizmlarning rivojlanishini sekinlashtiradi.

Og'riqli hayz (dismenoreya) davrida kiyik o'ti tinchlantiruvchi va spazmolitik ta'sir ko'rsatadi. Natijada pastki qorin sohasidagi og'riqlar kamayib, ayolning umumiy holati yaxshilanadi. Shu bilan birga, kiyik o'ti asab tizimini tinchlantirib, hayz davridagi stress va asabiylikni yengillashtiradi.

Kiyik o'ti klimaks (menopauza) davrida ham foydali hisoblanadi. Bu davrda kuzatiladigan issiq bosilish, bosh aylanishi va umumiy holsizlik kabi belgilarni kamaytirishga yordam beradi. O'simlik tarkibidagi biologik faol moddalar gormonal muvozanatni nisbatan me'yorlashtiradi.

11. Kiyik o'tining tashqi qo'llanilishi Kiyik o'ti tashqi qo'llanilganda ham yuqori samara beradi. Uning qaynatmasi bilan yaralar yuviladi, teri yallig'lanishlari va kuyishlarda kompress sifatida ishlatiladi. Antiseptik xususiyati tufayli mikroblarning ko'payishini oldini oladi va yara bitishini tezlashtiradi. Kiyik o'tining tashqi qo'llanilishi (ilmiy yondashuv)

Kirish

Dorivor o'simliklardan foydalanish insoniyat tarixida muhim o'rin egallaydi. Kiyik o'ti (*Achillea millefolium* L.) biologik faol moddalarga boy bo'lib, xalq tabobati va zamonaviy fitoterapiyada keng qo'llaniladi. Ayniqsa, ushbu o'simlikning tashqi qo'llanilishi teri, mushak va bo'g'im kasalliklarini davolashda samarali hisoblanadi.

Kiyik o'tining kimyoviy tarkibi

Ilmiy tadqiqotlar kiyik o'ti tarkibida quyidagi faol moddalar mavjudligini ko'rsatadi:

flavonoidlar

taninlar

efir moylari

alkaloidlar

organik kislotalar

C va K vitaminlari

Mazkur moddalarning majmuaviy ta'siri kiyik o'tining yallig'lanishga qarshi, antiseptik va regeneratsiyani tezlashtiruvchi xususiyatlarini ta'minlaydi.

Tashqi qo'llanish yo'nalishlari

1. Dermatologiyada

Kiyik o'ti asosida tayyorlangan damlama va qaynatmalar terining yallig'lanishli kasalliklarida qo'llaniladi. Jumladan:

dermatit

ekzema

allergik toshmalar

qichishish holatlari

Flavonoidlar va taninlar terida mikroblarning rivojlanishini cheklab, epiteliy to'qimasining tiklanishini tezlashtiradi.

2. Yara va kuyishlarda

Kiyik o'ti tashqi vosita sifatida:

mayda kesiklar

yiringli yaralar

yengil darajadagi kuyishlarda

qo'llanilganda, antiseptik va gemostatik ta'sir ko'rsatadi. K vitamini qon ivishini yaxshilab, yara bitishini tezlashtiradi.

3. Mushak va bo'g'im kasalliklarida

Revmatizm, artrit va miozitlarda kiyik o'ti qaynatmasidan kompress yoki ishqalash vositasi sifatida foydalaniladi. Efir moylari qon aylanishini faollashtirib, og'riq sindromini kamaytiradi.

4. Kosmetologiyada

Kiyik o'ti damlamasi:

bosh terisini mustahkamlaydi

soch to'kilishini kamaytiradi

kepekka qarshi ta'sir ko'rsatadi

Bu xususiyatlar uning antiseptik va seboeregulyator ta'siri bilan izohlanadi.

Qo'llash usuli

Tashqi foydalanish uchun:

1 osh qoshiq quritilgan kiyik o'ti

200 ml suv

10–15 daqiqa davomida qaynatilib, sovutiladi va suzib olinadi. Olingan suyuqlik kompress, yuvinish yoki ishqalash uchun ishlatiladi.

12. Ekologik va iqtisodiy ahamiyati Kiyik o'ti nafaqat tibbiy, balki ekologik jihatdan ham muhim o'simlik hisoblanadi. U tuproq eroziyasini kamaytiradi va yaylovlar unumdorligini oshiradi. Iqtisodiy jihatdan esa farmatsevtika sanoatida xomashyo sifatida katta ahamiyatga ega bo'lib, mahalliy dorivor o'simliklarni yetishtirish orqali importga bo'lgan ehtiyojni kamaytirish mumkin. Ekologik ahamiyati

Kiyik o'ti (meditsina va xalq tabobatida qo'llaniladigan dorivor o'simlik) tabiiy ekotizimlarda muhim ekologik vazifalarni bajaradi. Ushbu o'simlik asosan tog' va tog' oldi hududlarida, yaylov va tabiiy o'tloqlarda o'sadi hamda ekologik muvozanatni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Birinchidan, kiyik o'ti tuproqni mustahkamlovchi o'simliklar qatoriga kiradi. Uning ildiz tizimi tuproq eroziyasining oldini oladi, ayniqsa qiyaliklarda yerning yuvilib ketishiga qarshi tabiiy to'siq vazifasini bajaradi. Bu holat tog'li hududlarda ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, kiyik o'ti biologik xilma-xillikni saqlashga xizmat qiladi. U ko'plab hasharotlar, xususan changlatuvchi asalari va kapalaklar uchun oziqa manbai hisoblanadi. Shu orqali tabiiy oziq zanjirining barqaror ishlashiga hissa qo'shadi.

Uchinchidan, kiyik o'ti iqlim sharoitiga moslashuvchan o'simlik bo'lib, qurg'oqchilik va sovuqqa chidamli. Bu xususiyat uni ekologik jihatdan muhim o'simlik sifatida baholash imkonini beradi, chunki u og'ir tabiiy sharoitlarda ham yashab, yashil qoplamani saqlab qoladi.

Iqtisodiy ahamiyati

Kiyik o'tining iqtisodiy ahamiyati, avvalo, uning dorivor xususiyatlari bilan bog'liq. U farmatsevtika sanoatida, xalq tabobatida va fitoterapiyada keng qo'llaniladi. Kiyik o'tidan tayyorlangan damlamalar, ekstraktlar va choylar turli kasalliklarni davolashda ishlatiladi, bu esa uning bozor qiymatini oshiradi.

Mahalliy aholi uchun kiyik o'ti daromad manbai hisoblanadi. Uni to'plash, quritish va sotish orqali aholining bandligi ta'minlanadi. Ayniqsa, qishloq va tog'li hududlarda yashovchi aholi uchun bu muhim iqtisodiy imkoniyatdir.

Bundan tashqari, kiyik o'ti asosida ekologik toza va tabiiy mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati mavjud. Dorivor choylar, kosmetik vositalar va biologik faol qo'shimchalar ishlab chiqarish orqali kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish mumkin.

Shuningdek, kiyik o'tini madaniy holda yetishtirish resurslarni muhofaza qilish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv yovvoyi populyatsiyaning kamayishining oldini olib, barqaror foydalanishni ta'minlaydi.

13. Talabalar va yoshlar orasida fitoterapiyani rivojlantirish Tibbiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun dorivor o'simliklarni o'rganish muhim hisoblanadi. Kiyik o'ti misolida fitoterapiyaning nazariy va amaliy ahamiyatini chuqur o'rganish kelajakdagi shifokorlar uchun katta tajriba maktabi bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa Keng qamrovli tahlillar shuni ko'rsatadiki, kiyik o'ti inson salomatligi uchun bebaho tabiiy ne'matdir. Uning dorivor xususiyatlari ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan bo'lib, zamonaviy tibbiyotda qo'llash istiqbollari kengdir. Kiyik o'tidan oqilona va me'yorida foydalanish sog'lom jamiyat barpo etishda muhim omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Ali ibn Sino. Al-Qonun fi-t-tibb. Bag'dod, 1025.
2. Gippokrat. Qadimiy tabobat asarlari. Yunoniston, 400 B.C.
3. Galen. De compositione medicamentorum. Rim, 180.
4. Fitoterapiya asoslari. Toshkent: Fan, 2010.
5. Dorivor o'simliklar ensiklopediyasi. Moskva: AST, 2015.
6. O'zbekiston floras. Toshkent: Fan, 2008.
7. Rossiya va Germaniya olimlari. Kiyik o'ti farmakologiyasi bo'yicha ilmiy maqolalar. 2012-2020.
8. Xitoy ilmiy tadqiqotlari. Achillea millefolium: antibakterial va antioksidant xususiyatlari. Beijing: 2018.
9. O'zbekistonlik olimlar. Mahalliy kiyik o'tining biologik faol moddalari. Tibbiyot jurnal, 2019.
10. Xalq tabobati manbalari. Toshkent: Sharq, 2005.